

VITTEPRAETJE

mededelingen
voor en door de leden van
HERDEREWICH
oudheidkundige vereniging

VITTEPRAETJE

met mededelingen nr 68 (losse bijlage)
2e jaargang nr 1 - september 1997

2/1

Zittend aan de redactietafel...

... gaan onze gedachten terug naar de eerste jaargang van Vittepraetje. Jawel, het eerste jaar zit er op. We zijn begonnen aan jaargang 2!

Steeds hebben we getracht iets aan de uitgave van Vittepraetje bij te schaven zichtbaar of onzichtbaar, andere indeling, ander lettertype (zoals nu ook weer), andere lettergrootte etc. etc. Steeds maar weer zoeken naar iets nieuws, iets beters, waarbij we als amateurs zoveel mogelijk professioneel willen zijn. Zo weinig mogelijk fouten maken, zo speels mogelijk leesbaar zijn. Niet te star en saai. We willen tenslotte ook de jongeren kunnen boeien.

Tot nu toe gebeurde alles in eigen beheer en met de (beperkte) middelen die we hebben. Tekst (computer), plaatje (zoeken-knippen-plakken), layout (schuiven-passen/ meten), kopiëren (jarenlang via Niek de Jong, met dank!), rapen, nieten, vouwen, en dan naar de hoofddistributeur. Het werk dat gedaan moest worden is dan nog niet het ergste, maar de tijd die er in

gaat zitten! Dat is niet meer van deze tijd, anno 1998 kan dat eenvoudiger en sneller, waardoor er weer tijd overblijft voor het bedenken en uitvoeren van nieuwe ideeën.

De hiervoor onderstreepte handelingen gaan we nu uitbesteden en het resultaat hiervan heeft u nu in handen.

Kost dat geld? Ja, dat kost geld! Wat niet tegenwoordig. Maar de vorige wijze van werken kostte ook geld en kijken we naar het verschil, dan gaat het om een paar tientjes voor een hele hoop gemak en streven naar een steeds beter uitgave. Bijvoorbeeld eindelijk het -binnen ons budget- acceptabel afdrucken van foto's.

Wat u bij deze uitgave ook weer aantreft is een los mededelingenblad, doorgenummerd volgens de bestaande nummering. Steeds zal er bij Vittepraetje, waarbij het tenslotte om de verhalen gaat, een los mededelingenblad zitten met mededelingen van het bestuur, waaronder de agenda. Zo houden we meer ruimte over voor andere teksten.

U ziet, zo zijn wij er bijna iedere dag wel mee bezig (eigenlijk te veel) en hopen van harte dat dit met u ook zo is. Wij zijn erg nieuwsgierig naar uw reactie. Laet u die maar eens horen. En dan natuurlijk die eeuwige kopij hè, die blijft van harte welkom!!

De redactie

**Foto-expositie ter gelegenheid
van 25 jaar HERDEREWICH**

Op vrijdag 5 september te 15.39 uur sprak onze voorzitter Jan J. Hilbers de gedenkwaardige woorden: *"...en hiermee verklaar ik de foto-tentoonstelling geopend"*.

Zo'n 50 belangstellenden woonden in de Dagraitzaal, op de eerste verdieping van ziekenhuis Sint Jansdal, deze korte 'plechtigheid' bij en verplaatsten zich daarna naar de gangen om de expositie te bekijken.

Het gepresenteerde, samengesteld door Niek de Jong (met helpende hand) en architect Posthumus, kon alom waardering wegdragen.

Voordat onze voorzitter de expositie opende werd hij ingeleid door de voorzitter van de kunstcommissie van Sint Jansdal, dr E.P. ten Donkelaar. Deze wenste Herderewich geluk met het jubileum en vond het een genoeg en deze expositie in huis te hebben. Jan Hilbers ging bij zijn inleiding nog even in op het feit dat de expositie niet werd gehouden in de Catharinakapel. Sint Jansdal heeft nu de eer en

daarvoor dankte hij de kunstcommissie en haar gastvrije voorzitter. Ook dankte hij beide sponsors (Rabobank en Ver. tot Wering van de Bedelarij...). Het gezellig samenzijn werd veraangenaamd door een door Sint Jansdal voortreffelijk verzorgd hapje en drankje.

De foto-expositie is nog te bezichtigen tot vrijdag 17 oktober a.s.

De bedoeling is dat er in de toekomst meer wordt geëxposeerd op het gebied van 'mooie en lelijke plekjes in Herderewijk'.

Ook is het dan mogelijk om (tegen voorwaarden) de expositie(s) te lenen en deze elders te exposeren.

Herderewich laat zich zien!

22

**Het was een gezellige avond,
de RECEPTIE
25 JAAR HERDEREWICH...**

... dat waren tenminste de reacties van de leden en genodigden op dinsdag 9 oktober 1997 in De Tinne, het activiteitencentrum van de Stichting Welzijn Ouderen (SWO) aan de Houkamp.

Niet vanwege de relatie met "oud" is voor de Tinne gekozen, maar vanwege de geschikte locatie voor een dergelijk treffen in relatie tot de bezoekers. En natuurlijk moet voor een vereniging altijd naar betaalbaarheid worden gekeken, zeker voor zo'n kleine als de onze. Dat het bestuur een goede keuze heeft gedaan bleek dus uit eerdergenoemde reacties.

De receptie, van 20.00 tot 22.00 uur, werd bezocht door 95 belangstellenden en genodigden. Reeds om 19.30 uur werden de eerste leden en

vertegenwoordigers van zusterverenigingen van koffie en een petit-four voorzien.

Even over achten vroeg onze voorzitter Jan J. Hilbers om aandacht en die kreeg hij ook.

In een ludieke speech, waarin hij Harderwijk als centrale stad van de Noord-Veluwe meteen maar bombardeerde tot regeringscentrum, centraal gelegen voor geheel Nederland, leidde hij wethouder J. ter Steeg in.

Jan ter Steeg hield de aanwezigen een beeld van Harderwijk voor, onder het moto "Harderwijk, een beeld van een stad".

Zijn lezing gaf een goed beeld van Harderwijk in heden en toekomst. Harderwijk is veelzijdig en waarachtig een beeld van een stad. Dat wisten wij allen natuurlijk al lang, maar het zo allemaal weer eens op een rijtje besproken en toegelicht door de wethouder van o.a. Welzijn, gaf een goed gevoel.

Het beeld van Harderwijk werd gecompleteerd d.m.v. lichtbeelden (dia's) waardoor weer eens kon worden gezien dat Harderwijk ook nog als lichtend voorbeeld kan dienen.

Er was natuurlijk sprake van beeldspraak en Harderwijk moet ook weer niet té beeldig worden gevonden want dat zou weer verkeerde mensen trekken. Kortom het was een goed beeld dat de wethouder schetste.

De inhoud van zijn betoog zal in de media ongetwijfeld breed worden uitgemeten.

Hierna werd het tijd voor het 'gezellig samenzijn'. En het was al zo gezellig.

Met een drankje in de hand,

knabbelend op een hartige stengel of iets van de rondgaande catering, werd door menigeen een vlotte of zware, grote of kleine boom opgezet. Het beleef gezellig tot het eind, zodat niemand die dat niet persé hoefde, voortijdig wegging.

Niet in de laatste plaats lag dit natuurlijk ook aan de voortreffelijke verzorging door het (vaste?) team van de Tinne. Zij werden door de voorzitter bedankt met een kleine attentie.

Om 23.00 uur ging het bestuur als laatste, moe maar tevreden naar huis op zoek naar een volgende aanleiding voor een feestje.

nogmaals de EXCURSIE naar DORDRECHT

U blijkt toch nog mee te willen of mee te kunnen op 4 oktober?

Informeert u dan even bij de excursiecommissie of er nog plaats is (416828 of 421786). We reizen namelijk met een kleinere bus dan vorige keer.

De bus zal **vertrekken om 09.00 uur precies** vanaf het bekende punt aan de Vondellaan (hoek Cremerstraat).

In Dordrecht zal na aankomst koffie worden gedronken en tussen ca. 13.00 en 14.00 uur worden geluncht. Om 17.00 uur wordt de thuisreis aanvaard.

De tussenliggende tijd wordt natuurlijk gevuld met het bekijken van historisch Dordrecht o.l.v. gidsen van het V.V.V. Zuid-Holland Zuid en heeft u nog wat tijd voor uzelf. De kosten à f52,50 per persoon kunnen worden voldaan bij instappen.

SINT JANSDAL en JUBILEREND HERDEREWICH

door John van Heijst (PR)

In het kader van het 25-jarig bestaan van onze vereniging is een tentoonstelling ingericht over het heden en het verleden van onze stad, d.m.v. foto's, bouwtekeningen en ander interessant materiaal. Voor iedere bezoeker is er een beschrijving van de route waaraan alle gefotografeerde panden zijn te bezichtigen, zodat u met eigen ogen kunt zien wat er van geworden is.

Voor deze expositie zijn wij te gast in ziekenhuis Sint Jansdal, waar de meest geschikte ruimte werd gevonden om een samenhangend overzicht te geven, toen bleek dat wij in de Catharinakapel niet welkom waren.

Hierdoor ontstaat een zekere binding tussen de gastgevers en de vereniging zodat wij vinden dat wij, zoals van geschiedvorsers mag worden verwacht, er niet omheen kunnen enige aandacht te schenken aan de naam van het ziekenhuis.

Indertijd, na het samengaan van de oude ziekenhuizen in de regio en de bouw van het nieuwe complex, is er diep nagedacht over de naamgeving en is weloverwogen en uit geschiedkundig oogpunt gekozen voor de naam: "Sint Jansdal".

De naam en de verwijzing daarnaar zijn in het dagelijks leven min of meer tot een begrip geworden. Voor de meesten onder ons zal het geen verrassing zijn, maar juist vanwege het jubileum van Herderewich en dit tijdelijk samengaan, kan het voor menig een interessant zijn om dit onderwerp nog even belicht te zien.

Geschiedenis

Paus Urbanus II roept te Clermont op tot de eerste kruistocht

Laten we een duizend jaar terug gaan. Terwijl in deze contreien nog slechts sprake kan zijn van een woest landschap en enkele kleine nederzettingen, zijn de kruistochten naar het 'heilige Land' in volle gang. Niet alleen de strijd om Jeruzalem maar ook de lange, uitputtende tochten onder barbaarse omstandigheden eisten hun tol onder de christenstrijders.

De geschiedenis is uitputtend beschreven en krijgt in deze tijd weer de nodige aandacht.

De Kruistochten hebben uiteindelijk het gestelde doel, de bevrijding van Jeruzalem en het behoud van de 'heilige plaatsen' voor de christenen, niet bereikt. Als militaire en religieuze onderneming zijn zij niet geslaagd. De gevolgen op econo-misch en cultureel gebied waren echter wel belangrijk en vooral op het vlak van de architectuur vond er een vruchtbare uitwisseling

plaats.

In die tijd, vanaf 1095, werden meer dan tien kruistochten ondernomen. Allen aangespoord door godsdienstige overtuiging of drang tot verovering en avontuur, maar vooral gericht tegen de expansiedrift van de Islam.

Het debacle van deze immense volksverhuizingen was echter het gevolg van het gebrek aan saamhorigheid en een tekort aan mankracht. Voornamelijk de zucht naar macht, die vooral de Paus naar zich toe trok door zich te manifesteren als militair strateeg onder christelijke vlag, heeft de doelstelling danig ondergraven.

Ridder uit de derde kruistocht, tijdperk Philippe-Auguste (Frankrijk) 1165-1223

De geschiedschrijving leert ons dat door die barbaarse omstandigheden de noodzaak ontstond tot de stichting van twee geestelijke ridderorden; die van de

Ridders van Sint Jan (Johannieter Orde¹) en die van de Tempeliers². Dat is voor dit verhaal het belangrijkste thema.

Johannieters

Op ongeveer een uur gaans van de latere stad Harderwijk lag aan de oude weg naar Nijkerk, temidden van bouwland en bossages, een klooster daterend uit de tijd van de kruistochten en gesticht door de geestelijke ridderorde Sint Jan; dat Sint Jansdal of ook wel 's-Heerenloo werd genoemd. Van oorsprong is deze broederschap ontstaan rond een kloosterhospitaal in Jeruzalem en gewijd aan de Heilige Johannes de Barmhartige.

Paus Paschalis II (1090-1118) maakte de broederschap tot een eigenlijke orde bij de presentatie van zijn boek *Pia postulatio voluntatis* (1113), bij welke gelegenheid de H. Johannes de Doper tot beschermheilige werd uitgeroepen. De broeders waren dus Johannieters. Door een reorganisatie ontstond de '*Ordo Militariae Sancta Johannis Baptistae Hospitalis Hieroso-lymitani*'. Zo ontstond de alterna-tieve benaming Hospitaalridders.

De organisatie bestond uit drie categoriën leden, namelijk:

1. Ridders van adellijke geboorte, die pelgrims naar het Heilige Land moesten beschermen en de Saracenen (Mohammedanen) moesten bevechten. In vredetijd verzorgden zij zieken en gewonden
2. Priesters, die in erediensden moesten voorgaan.
3. Ziekenbroeders.

Na eerst uit het Heilige Land en

vervolgens van de eilanden Cyprus en Rhodos te zijn verdreven, kreeg de orde onder het gezag van een 'Grootmeester' een hoofdzetel op het eiland Malta. Vandaar dat zij ook wel 'Maltezer Ridders'³ werden genoemd.

Sonte Johannes Dale

De orde, die in de loop van de Middeleeuwen t.g.v. schenkingen en legaten ook in West-Europa vele onroerende goederen erworven had, was georganiseerd in een aantal "tongen of natiën" waarvan Allemanniae (Duitsland en ook de noordelijke Nederlanden) er één was. De vestigingen stonden onder gezag van een 'Heremeyster' die officieel door het leven ging als Prior of Praeceptor Allemanniae. Een dergelijke natie was op haar beurt weer verdeeld in balijen (lees districten) en deze weer onderverdeeld in commanderijen.

Het 'Guet tho Loe dat gehethen is Sonte Johannes Dale' ofwel 's Heerenloo, behoorde reeds in 1307 tot de bezittingen van de Orde van St.Jan. Eind van de 14e eeuw werd deze hof tot commanderie verheven, evenals bijvoorbeeld die van Buren en Ingen in de Neder-Betuwe. Deze resorteerden onder de balije van Utrecht. De 'Balijer of Baliër' was tevens de commandeur van het Catharinaconvent van Utrecht.

De commanderij te Harderwijk

Omstreeks die tijd vestigde zich in St.Jansdal een commandeur met verscheidene conventualen en werd voor hen een stenen huis gebouwd met een naastgelegen kapel. Het was erkennelijk bar en boos tijdens de wintermaanden of het moet uit het oogpunt van veiligheid of efficiëncy

geweest zijn, maar volgens de geschiedschrijving hadden zij ook een huis te Harderwijk waar de winter werd doorgebracht. Het huis stond tegenover het vrouwenklooster St.Catharina. De locatie moet gezocht worden in de huidige Academiestraat.

De Linnaeustoren is het nog zichtbare restant van die commanderij en is in feite een trappenhuis(toren) van het later afgebrande huis.

Voor diegene die de toren aan een nadere beschouwing wil onderwerpen de volgende aanwijzing: aan de noordzijde van de achtkantige bouw zijn nog twee heraldische wapens te vinden. Onmiskenbaar is één het schild van de Johanniterorde, broederlijk ingemetseld naast het familiewapen van de toenmalige bouwer en bezitter. De stad had veel op met de ridders. De commandeur schonk dan ook iedere week aan de armen "drie mudden rogge in nature of aan brood".

Sedert 1547 was Berent ten Start (Bernardus ten Sterte) commandeur van 'sHeerenloo en ook hij had een bijzondere relatie met de stad. In een donatie aan het te bouwen weeshuis op 11 februari 1555 wordt hij bij deze weldadigheid verwoord als "de werdige Her Bernt ten Sterte, Priester ind commandeur van Sunte Johansdall genoemd 'sHeerenloe". Ten overstaan van Burgemeesters, Schepenen en Raad van de stad werd vermeld: "tot institutie des nhyen wezenhuyses in deser stad ind tot vermeerderinghe desselven ind onderholdinge deser weze-kynderen" en hij deed een "gonstige hantreyckinge" in de vorm van een gift van 450 Hollandse guldens.

Vermoedelijk op grond van de in deze acte gebezigde terminologie "tot institutie" heeft men Berent ten Start wel eens voor medeoprichter vann het Burger Weeshuis gehouden. Dat is dus onjuist en juridisch niet logisch. In die tijd was het weeshuis 'geïnstitueerd' als zelfstandige stichting met eigen bestuurders. Uit de acten blijkt ook dat de 'weesmoeders' door de magistraat 'ordonnyert' werden om zulks in goede banen te leiden.

Na zijn overlijden liet Ten Start zelfs nog een legaat voor het weeshuis ter grootte van 550 guldens na.

Zijn opvolger was Joachim van Speulde. Deze was reeds aangesteld als Senior-mede-conventueel van 'sHeerenloo. Saillant detail is nog dat hij weer een broer was van ene Johan van Speulde. Deze Johan was priester in het Minderbroedersklooster (Markt) en door het inleggen van zijn eigen spaargeld en ingebracht initiatief wordt hij geacht te zijn de grondlegger van het Burger Weeshuis (Donkerstraat).

Tot slot

Kunt u zich voorstellen dat er toch verband kan bestaan tussen een oudheidkundige vereniging en een ziekenhuis met zo'n naam? Het is wel geen historische klapper, maar wel apart om op deze wijze weer eens geconfronteerd te worden met zaken die in het dagelijks leven zo vanzelfsprekend zijn en bij nadere beschouwing toch een bijzondere betekenis hebben. Nostalgie viert hoogtij. De expositie zal daaraan een steentje bijdragen.

Gaan kijken dus!

¹ Johannierter Orde

In Nederland de protestantse, Nederlandse tak van de aloude ritterlijke Orde van het Hospitaal van Sint-Jan te Jerusalem. Als lid van de orde worden toegelaten mannelijke leden van de Nederlandse adel, mits protestants.

Prins Hendrik nam het initiatief tot de vestiging. Op zijn suggestie besloten enige Nederlandse edelen van de Balije Brandenburg, op 22-2-1909 tot de oprichting van een commanderij Nederland.

De statuten werden goedgekeurd bij KB van 31-7-1909. Na de Tweede Wereldoorlog werd de orde zelfstandig als 'De Orde van Sint-Jan'.

Deze naam werd in 1958 gewijzigd in 'Johannierter Orde in Nederland'. Voor het liefdadig werk wordt samengewerkt met het Rode Kruis. De orde wordt bestuurd door het kapittel onder de Landscommandeur.

In 1952 werd een damesafdeling opgericht en de orde telde in 1965: 303 leden en 208 damesleden. Daarnaast kent men

o g
Johannietierzusters, protestantse verpleegsters in het bezit van het diploma A of B. Zonder dit diploma kunnen zij Johannietterhelpsters worden. Hun aantal is niet groot.

² Tempeliers

De krachtigste en meest bekende der Kruisvaardersorden, gesticht omstreeks 1118 door Hugo van Payens, een Franse ridder uit Champagne.

Het doel was de bescherming van de pelgrims in het Heilige Land. In korte tijd kwam de orde tot grote bloei, met daarmee gepaard gaande rijkdom en invloed, niet alleen in het Koninkrijk Jeruzalem (koning Broedewijn van Bouillon, broer van Godfried) maar ook in de landen van Europa. Haar naam ontleende zij aan het feit dat haar zetel op de plaats van de oude tempel van Salomo stond.

De orde werd in 1127 door paus Honorius bevestigd. De kleding van de geestelijke bestond uit een wit-linnen mantel met een achthoekig rood kruis en een zwart-linnen gordel, de broeders droegen zwart of grijs. De grootmeester was het hoofd van de orde en had vorstelijke rang. Op hem volgden de hoofden van de verschillende gewesten, groot-priors, en op deze de bailiffs, priors en comturen.

De grootmeester werd bijgestaan door een generaal kapittel. De grote rijkdom van de orde en haar rol in het geldverkeer wekten grote naijver op. Na de verdrijving der kruisvaarders uit Palestina werd de zetel naar Cyprus verplaatst.

Haar ondergang was haast nog sneller dan

HARDERWIJKER BOTTERRIJMPJES

(opgetekend door Geerling Petersen)

(vervolg 2)

Dat gevaren op zee aanleiding waren tot een ernstige levensstijl is niet verwonderlijk. Ook dit komt tot uiting in een botterrijmpje.

*Gedenk, wat g'immer doet of laat,
dat steeds Uw levensuurwerk gaat.
Elk uurwerk kan men naar begeer
opwinden, en dan loopt het weer,
maar nimmer 't uurwerk van ons leven.*
(opgekregen van Kees Poel)

Vissers en schippers hebben zeer sterk de neiging om allerlei zaken, die zij dagelijks tegenkomen, te benoemen met scheepvaarttermen. Uit een aantal rijmpjes blijkt, dat zij hun hele leven zelfs zien als een schip, varende en werkend op de levenszee. Zij hopen op een behouden aankomst in veilige haven of goede ree.

Op de HK 10, die de naam droeg van de vrouw van schipper Jan Foppen, n.l. "De vrouw Aartjen" stond:

*Wees Gij mijn Leidsman, overal
Heer, waarheen ik varen zal
En breng mij op een goede ree
Daar mijn begeerte is over zee
En geef, dat in mijn jongste dag
Mijn ziel geen schipbreuk lijden mag.*
(eigen verzameling; ook bij Dorleijn)

Ook de botter HK 51 van mijn grootvader, Geerling van Keesjen, stond:

*Aan een boord waar Jezus is
Zeilt men alle klippen mis
Zeilt men veilig en gerust
Van deez' aard naar 's hemels kust.*
(eigen verzameling; ook bij Dorleijn)

Toen in 1908 de botter door een nieuwe vervangen werd, is het botterrijmpje niet overgenomen.

Op de HK 84 stond:
*Al zachtjes zeil ik met mijn schuit,
Werp ik in zee mijn netten uit
Met hartelijk verlangen.
En daar het Oog, dat op mij ziet
In storm of stilt' op zee gebiedt
Hoop ik dan vis te vangen.*
(eigen verzameling; ook bij Dorleijn)

Op zaterdag 27 augustus 1994, tijdens een reünie van Harderwijker oud-vissers op het Wolderwijd, kreeg ik van Aalt Klopman het rijmpje dat zijn vader, Jan Klopman, op zijn schuit, de HK 98 had staan. Hier volgt het:

*Door Gods voorzienigheid
Door zijn alwijs bestuur
Heeft mij zover geleid
Gebracht op deze uur.*

*Dat ik met deze schuit
Hier op deez' werelds baren
Mijn brood verdienen moet
Met vissen en met varen
Maar dit is mij niet genoeg
In diepe zee te peilen.
Ik hoop nog bovendien
De Hemel te bezeilen.*

Delen hiervan vind je terug in het rijm op de HK 161.

Het is mij niet genoeg de zoute zee te peilen

Maar ik hoop bovendien de hemel te bezeilen

Het lichaam is het schip

Het aardrijk is de zee

De Bijbel het kompas

de Hemel is de ree.

Dit rijm geeft dus de overdrachtelijke betekenis weer van begrippen, die men bij het varen tegenkomt.

Een variant van het voorgaande rijm luidt:

*Als ik van wal afsteek
Begeef mij op de baren
Op hoop Hij zal mij bewaren.
Het lichaam is het schip
De wereld is de zee
De Bijbel het kompas
De Hemel is de ree.*

In Urk en Elburg vond men op de schuiten soms letterlijke bijbelteksten of aanhalingen uit berijmde psalmen. In Harderwijk ben ik er daarvan maar één tegengekomen n.l. die van de schuit van Bruinink (De Gladdekker):
*Geen schoner tekst van meerder kracht
Dan Micha zes en dan vers acht.*

In die tekst zegt Micha: "Hij heeft u

bekend gemaakt, o mens, wat goed is. En wat eist de HEERE van U dan recht te doen, weldadigheid lief te hebben en ootmoedig te wandelen met uw God". Voorwaar, een treffende oproep.

Hierboven troffen we enige rijmpjes aan, die wel heel erg veel op elkaar leken. Hieronder volgen er nog drie, die veel van elkaar weg hebben en die in dezelfde categorie vallen als de reeds genoemde, n.l. die het leven zien als een vaart op zee.

Op de HK 21 van Hendrik van Kees van Piet van Kees (Klaassen) stond:

Het varen is mijn ambt

Op water moet ik bouwen

En dan met schip en goed

Op God den Heer vertrouwen.

En die dan werkt met vlijt

En op zijn Woord leert bouwen

Ontvangt zegen op zijn werk.

Frederik Petersen (Freerk-oom) deed het met minder woorden af:

Het varen is mijn ambt

De zee moet ik op bouwen

En verder met mijn lijf en goed

Op God den Heer vertrouwen.

Een derde versie luidt:

Het vissen is mijn ambt

Op water moet ik bouwen

En dan met schip en goed

Op God den Heer vertrouwen

En die dan werkt met vlijt

Mag op Gods zegen hopen.

(volgende keer het laatste deel)

↗↗↗

HOF EN HOF-CULTUUR IN GELRE IN DE LATE MIDDELEEUWEN

is de titel van de **LEZING** (op donderdag 13 november in de Plantagekerk) door dr. Gerard Nijsten uit Amsterdam.

De culturele geschiedenis van het oude hertogdom Gelre is -in tegenstelling tot de politieke geschiedenis- lange tijd onderbelicht gebleven. Het bestaan van een hertogelijk hof werd weliswaar aangenomen, maar hoe een dergelijk hof er uit had gezien en hoe het had gefunctioneerd, bleef in het duister. Inmiddels is uit onderzoek gebleken dat de hertogen het middelpunt vormden van een groot en schitterend hof dat kon wedijveren met andere (middelgrote) hoven in Europa. Spreker zal ingaan op de omvang en het functioneren van het hof in een verbrokken territorium.

Kunst en cultuur dienden in dit opzicht een politiek doel. Kunst functioneerde binnen een feest- en spelcultuur waarbij de vorst zich tegenover onderdanen en anderen toonde als een man aan wie het gezag toekwam.

Toernooien, intochten of vastenavond boden mogelijkheden om politiek te bedrijven. Rituelen (doop, huwelijk, begrafenis) en feesten waren middelen om macht tot uitdrukking te brengen.

De verhoudingen tussen de Gelderse hertog en zijn hovelingen enerzijds en tussen de vorst en zijn onderdanen anderzijds waren sterk symbolisch en

politiek geladen. Met name in de relatie tot de steden diende de vorst zijn gezag en macht tot uitdrukking te brengen. Ook ditmaal kon en moest de onderlinge band tot uitdrukking worden gebracht in feestelijkheden en rituelen. Spreker hoopt duidelijk te maken dat beide partijen -vorst en onderdanen- "cultuurpolitiek" bedreven, ieder met eigen intenties en met wisselend succes.

Steden als Arnhem of Harderwijk namen volop

deel aan het vrolijke en politieke spel.

Het bevorderen van kunsten en wetenschappen vloeide onder meer voort uit de mogelijkheden die cultuur bood om het landsheerlijke gezag en de idee van een territorium te propagieren.

De spreker, dr. Gerard Nijsten is historicus, gespecialiseerd in de cultuur geschiedenis van de late middeleeuwen. Hij is werkzaam op de Hogeschool Holland (Diemen-/Amsterdam). Op dit moment is hij tevens als fellow verbonden aan het NIAS te Wassenaar (Netherlands Institute for Advanced Study in the Humanities and Social Sciences). Hij publiceerde met name over hof- en volkscultuur in de Nederlanden.

☞ Donderdag 13 november 1997 in de zaal van de Plantagekerk,

☞ ledenbijeenkomst met als thema:

Hof en Hofcultuur inGelre in de late middeleeuwen.

☞ Aanvang 20.00 uur.

HARDERWIEKERS

door mevr. Renate Uittien-Jacobs, werkgroep genealogie

Op onderstaande foto staan 4 Harderwijker vissers, nl.:
V.l.n.r. Willem Jansen, Peter de Boer, Meijndert Jansen en Andries Jansen.
De drie Jansens waren broers, zonen van Meijndert Jansen en Aleida Maria van Hengel. Peter de Boer was een zoon van Harmen de Boer en Gerritje Kok. Meijndert had uit zijn eerste huwelijk 7 kinderen, waarvan er 2 jong zijn overleden, uit zijn 2e huwelijk had hij 2 kinderen.
Hieronder volgt een "Stamreeks " van de Jansens.

KINDEREN

2. Willem JANSEN, geb. Harderwijk 2-8-1854, visser, overl. Ermelo 14-5-1948, tr. Harderwijk 8-5-1878 Jannetje OLOFSEN, geb. Harderwijk 6-12-1855, overl. Harderwijk 2-12-1928, dr. van Hendrik Olofsen en Niesje Frederiksen. (9 kinderen)
4. Andries JANSEN, geb. Harderwijk 7-9-1858, visser, overleden Harderwijk 8-11-1945, tr. Harderwijk 4-8-1880 Jannetje HUT, geb. Harderwijk 2-2- 1858, overl. Harderwijk 4-2-1930, dr. Van Willem Hut en Janna Bunschoten. (9 kinderen)
5. Meijndert JANSEN, geb. Harderwijk 18-8-1860, visser, overl. Harderwijk 8-2-1949, tr. Huizen 1-10-1880 Gesina VISSER, geb. Huizen 30-10-1855, overl. Harderwijk 25-10-1936. (11 kinderen)

OULDERS:

Meijndert JANSEN, geb. Harderwijk 28-9-1826, ned.herv., visser, overl. Harderwijk 20-6-1920, tr.(1) Harderwijk 6-5-1851 Aleida Maria VAN HENGEL, geb. Harderwijk 8-7-1826, overl. Harderwijk 17-7-1865, dr. van Willem van Hengel en Annetje Priester.
Meijndert Jansen, tr.(2) Harderwijk 7-11-1866 Harmina OLTHUIS, geb. Ermelo 30-8-1831, overl. Harderwijk 23-2-1902, dr. van Wouter Olthuis en Engeltje van de Kamp.

GROOTOULDERS:

Jan Dirksen JANSEN, geb./ged.(ned.herv.) Harderwijk 18/22-9-1791, visser, overl. Harderwijk 29-9-1861, tr. Harderwijk 14-6-1816 Bijgjen RUIJS, geb./ged.(ned.herv.) Heerde 7/8-11-1789, overl. Harderwijk 21-12-1871, dr. van Heimen Ruijs en Willemijna Jans.

OV RGROOTOUDERS:

Dirk JANSEN, ged.(ned.herv.) Harderwijk 19-10-1763, visser, overl.
Harderwijk 13-2-1829, ondertr. Harderwijk 11-4-1790, tr.kerk(ned.herv.)
Harderwijk 4-5-1790 Reijntien Meijnders PLUIJM, ged.(ned.herv.)
Harderwijk 10-4-1768, overl. Harderwijk 13-7-1850, dr. van Meijndert
Ariaensen Pluijm en Teuntje Aarts Horst.

BETOVERGROOTOUDERS:

Jan JACOBSEN, ged.(ned.herv.) Harderwijk 5-8-1711, visser, begr.
Harderwijk 3-1-1783, ondertr. Durgerdam 12-7-1737, tr.kerk(ned.herv.)
Durgerdam 28-7-1737 Willempje PETERS, ged.(ned.herv.) Urk 22-10-1719,
begr. Harderwijk 4-6-1768, dr. van Pieter Albertsen en Jannetje Gerrits.
(Jan komt in de verschillende stukken voor onder de naam Kleinjan.)

OUBBETOVERGROOTOUDERS:

Jacob PETERSEN, geb. Spakenburg ca. 1685, visser (?), begr. Harderwijk
13-1-1742, ondertr.(1) Harderwijk 15-4-1708 Grietje JACOBS,
ged.(ned.herv.) Harderwijk 26-3-1684, begr. Harderwijk 5-7-1720, dr. van
Jacob Gerritsz en Heijltje Gerrits.

Jacob verkrijgt op 30-7-1708 het klein burgerrecht van Harderwijk. Op
31-1-1721, (fol. 143 recognietienboek Harderwijk) bekend hij
moederlijk goed aan 4 kinderen. Tevreden Gerrit Aertsen als naaste
vrind van moeders zijde en Jeroen van Soelen speciaal daartoe
verzocht. (een vrind is vaak een bloedverwant)

Jacob Petersen, ondertr.(2) Harderwijk 2-2-1721, tr.kerk(ned.herv.)(2)
Harderwijk 18-3-1721 Geertje JACOBS, ged.(ned.herv.) Harderwijk 24-9-1679
begr. Harderwijk 30-11-1772, dr. van Jacob Jacobs en Aeltjen Maes.

Geertje was weduwe, ze trouwde op 3-4-1707 te Harderwijk met Steven
Jans (van Hoorn), begr. 17-7-1710 te Harderwijk, Steven was weduwnaar
van Jannetje Roelofs.

Jacob Petersen is vermoedelijk een zoon van Pieter Jacobs en Teuntje Wouters.
Hij noemt een dochter Teuntje, vernoemd naar zijn moeder.
Zijn doop is niet te Bunschoten gevonden (Spakenburgers kerken in Bunschoten)
Kinderen van dit echtpaar werden op volwassen leeftijd in Bunschoten gedoopt,
ze waren Mennist = doopsgezind.
De foto's werden welwillend ter beschikking gesteld door de heer J.Jansen te
Driebergen.

Willem

Peter

Andries,

Meijndert

STENEN SPREKEN (4)

door N.C.R. de Jong

'De Boekhorst'

In een advertentie in het Veluws Dagblad van 28 juni 1997 bieden de notarissen Le Grand en Van Geest, namens eigenaresse het Christelijk College Nassau-Veluwe, het landhuis 'De Boekhorst' plaatselijk bekend als Eekhoornlaan 1 te Harderwijk bij openbare inschrijving te koop aan. Het betreffende perceel, kadastraal bekend als gemeente Harderwijk, sectie D, nummer 3603, is 65,50 are groot.

Het landhuis is gebouwd in 1931, zoals uit het opschrift op de herdenkingssteen bij de voordeur blijkt.

ANNO 1931 / DE EERSTE STEEN / GELEGD DOOR / E.J. DE JONG SAAKES

De opdrachtgever tot de bouw was Jan de Jong Saakes, burgemeester van Harderwijk. Hij was geboren op 25 augustus 1880 te genderen. Op 7 augustus 1913 huwde hij te Bloemendaal Hendrika Susanna ten Klooster. Zij was op 20 februari 1881 te Meppel geboren.

De Jong Saakes was eerst werkzaam in het onderwijs en was leraar aan de Kweekschool te Leiden. Later werkte hij op het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Landbouw.

Hij was lid van de CHU en belijdend lid van de NH-kerk. Van 1923-1927 was hij lid van Provinciale Staten in Zuid-Holland en in 1923 werd hij ook gemeenteraadslid te Voorburg.

Twee jaar later wethouder van onderwijs en sociale aangelegenheden.

Door zijn speciale kennis van de landbouw zag hij zich in diverse staatscommissies benoemd. Eén daarvan was de 'Staatscommissie Deckers', die tot taak had na te gaan hoe men de wanverhoudingen, die er toen bestonden, tussen productiekosten en de prijs van de producten in de land- en tuinbouw ongedaan kon maken.

In 1927 moest De Jong Saakes door drukke werkzaamheden zijn lidmaatschap van de gemeenteraad opgeven.

Met ingang van 1 mei 1928 werd hij benoemd tot burgemeester van Harderwijk ⊕.

Zijn intrede vond plaats op 3 mei.

'De Harderwijker' vermeldt hierover:

"Toen we des morgens aan de grens der gemeente, bij 'de Witte Brug' in Hierden kwamen was de veldwachter Hoogerdijk reeds op zijn post en in gemoedelijk gesprek met enkele inboorlingen van Hierden, die stonden te wachten op de dingen die komen zouden (...) Na enig wachten kwam Van Dulleman's pracht-auto inzicht met de heer De Jong Saakes, echtgenoot en dochtertje." ⊗

Bij de school werd de nieuwe burgemeester door de Hierder schoolkinderen toegezongen. Hierna begaf de stoet zich naar Harderwijk, waar het hele comité van ontvangst hem opwachtte bij de Luttekepoort. De Harmonie zorgde voor de muziek en ook hier zongen de schoolkinderen. Om half drie vond de installatie plaats in de raadzaal.

Om gezondheidsredenen is op 15 november 1940 aan Jan de Jong Saakes op eigen verzoek eervol ontslag verleend.

Het Schilders Nieuwsblad karakteriseerde hem ter gelegenheid hiervan als een burgemeester die niet voor al zijn ingezetenen een burgervader is geweest. Hij was soms niet mals in zijn optreden en heeft meer malen menigeen scherp van repliek gediend. Het gelukte niet om met hem zoete broodjes te bakken, daar hij er niet van hield de stroopkwast te hanteren en evenmin die te ontvangen. Allen die echter met een zuivere zaak tot hem kwam, ondervonden dat de burgemeester eerlijk en ronduit zijn open aanmerkingen maakte, die gewoonlijk getuigden van scherp vernuft en goed inzicht.

Samengevat: Hij was een koel en zakelijk ambtenaar, vlot en gastvrij mens. Gedurende zijn burgemeesterschap heeft deze functionaris steeds open oog en oor gehad voor alles wat het aanzien van de gemeente Harderwijk op een hoger plan kon voeren. ③

De Jong Saakes bleef in Harderwijk wonen tot zijn dood op 13 april 1954. Op zondag 12 november 1944 werden hij en elf andere Harderwijkers door de Duitse S.D. als gijzelaar opgepakt. Hij worden naar Apeldoorn afgevoerd en vervolgens overgebracht naar kamp Amersfoort. Op 20 januari 1945 komt hij weer vrij.

Als burgemeester was De Jong Saakes voorzitter van de Commissie van Beheer van de Oudheidkamer. Na zijn ontslag was hij vervolgens gewoon lid

van deze commissie tot haar opheffing in 1951. Hij was ook voorzitter van de plaatselijke afdeling van de Nederlandse Jagersvereniging, voorzitter van de afdeling Overveluwe van de Gelderse Maatschappij van Landbouw, voorzitter van het Groene Kruis en president-commissaris van de Harderwijker Bouwmaatschappij.

De eerste jaren van zijn burgemeesterschap woonde De Jong Saakes op Vijhestraat 1 (nu restaurant In de Volle Pot). In 1930 kocht hij van de familie Timmer-Smienk een perceel grond aan de Leuvenumseweg, tegenwoordig Eekhoornlaan.

Het landhuis liet hij een jaar later bouwen. Zijn zestienjarige dochter Elisabeth Johanna legde de eerste steen.

Na zijn overlijden koopt op 7 juli het Christelijk Lyceum De Boekhorst voor dertigduizend gulden, als woning voor de nieuwe rector drs. Johannes Hendrik Westerhuis. Hij werd geboren op 27 oktober 1905 te Kampen. Was van 1931 tot 1952 leraar nederlands aan het Christelijk Lyceum te Zeist. Op 2 februari 1953 wordt hij geïnstalleerd tot rector van het Christelijk Lyceum te Harderwijk. Deze functie vervult hij tot 1 februari 1971, wanneer hij met pensioen gaat.

Westerhuis wordt getypeerd als een rector met grote energie, die met vertrouwen streed voor de uitbreiding van zijn school en voor het Cultureel Centrum. Aan het einde van zijn carrière als rector zette hij zich volledig in voor alle vernieuwingen die de Mammoet-wet met zich meebracht. Westerhuis had ook artistieke talenten. Enige malen was hij regisseur van een

avondvullend toneelstuk of musical op de grote U.D.-avond. (de schoolvereniging heette Utile Dulci = het nuttige met het aangename).

Drs. Westerhuis vetrekt in het voorjaar 1997 uit Harderwijk. Het Christelijk College Nassau-Veluwe zet het huis te koop. De openbare zitting vindt plaats op 8 juli 1997 om 11.00 uur in de docentenkamer van het College. Er zijn tien biedingen, de hoogste is f910.000.

'Boek' betekent beukeboom. 'Horst' is een stuk hogergelegen grond, meestal zandgrond, al of niet met (laag) hout begroeid of erdoor omgeven.

Dus 'Boekhorst' is een stuk hoog gelegen land, begroeid met of

omgeven door beuken.

De nabij gelegen Boekhorstlaan heeft zijn naam te danken aan bovengenoemd huis. De gemeenteraad besloot op 2 februari 1939 om de Verlengde Kampweg om te dopen in Boekhorstlaan.⑤

①K.B., 23 maart 1928

②De Harderwijker, 4 mei 1928

③Schilders Nieuws- en Advertentieblad, november 1940

④Steenwijk, M., Van Latijnse school tot Christelijk College (Harderwijk 1974)

⑤Nieuw Archief Harderwijk, inv.nr.64

STRAATVERLICHTING (vervolg)
bewerkt door A.J.Numan

vrij naar L.J.van Hasselt
uit: Tijdschrift voor geschiedenis, 1886
uitg: P.Noordhoff, Groningen

Vorge keer zagen wij dat er in 1766 omstreeks 300 lantaarns in Amsterdam stonden en dat de Magistraat van Harderwijk in september 1804 de door prof. B.Nieuhoff en andere ingezetenen geplaatste lantaarns door de stad worden overgenomen. Hoeveel dat er zijn is niet vast te stellen. Wel is zeker dat er lantaarns staan in de Donker-, Vijhe-, Brugge- en Academiestraten. Op de Smee- en Hoogbrugpoort en één voor het stadhuis. Het moeten er toch minstens 15 zijn geweest. Hoe verging het in de andere steden?

Parijs, dat in de 19e eeuw de toon aangaf 'voor de geheele beschaafde wereld' volgde nu pas het voorbeeld van Amsterdam. Had men in 1505 in Amsterdam reeds, zoals we eerder lieten zien, op de bruggen en in de straten lantaarns met brandende kaarsen, in Parijs werd in 1524 de inwoners geboden, 's avonds na negen uur licht voor hun vensters te laten branden.

's-Gravenhage kwam veel later. De

Riemer, in zijn beschrijving van de hofplaats, zegt, dat aldaar in 1533 werd bevolen: "dat een eygelijk als het laet en duister zou wesen, een lantaern met licht voor zijne deure moeste hangen". Hoe het met de verlichting gesteld was, leert ons de geschiedenis van raadpensionaris Johan de Witt. Op de avond van de aanslag van Jacob de Graaf en zijn vrienden, liet de raadpensionaris, laat naar huis teruggekeerd, zijn knecht een brandende fakkel voor zich uit dragen.

Utrecht volgde niet voor de eerste helft van de 17e eeuw. Het gaan met lantaarns werd al vroeg door de Raad geboden. In 1403 is reeds te vinden: *"dat van deser tijd voert nyemant des avonds op ter straten en ga na der Xlter uren in de nacht hi hebbe een lanteerne bi hem met lichte en gheen absconce (een soort dievenlantaarn)bi eenen koer van een ponde alsoo dicke (dikwijls) alst yemand dede"*.

Ook de vier mannen, door bisschop David van Bourgondië aangesteld om voor de veiligheid op straat te waken, ontvingen behalve f100 per jaar, nog 10 ponden voor de lantaarn, die zij 's nachts met zich mee moesten dragen.

Evenals in andere steden bestond ook hier de bepaling, dat na het luiden van de avondklok, niemand zich zonder lantaarn op straat mocht begeven, doch het stond een gezelschap wel vrij slechts één enkel licht met zich te voeren. Omdat deze klok tevens aan de waarden het sein gaf, dat de tijd van tappen verstreken was, kreeg deze klok de bijnaam van drinkklok hier, van wijn- of bierklok ginds.

Bij buitengewone omstandigheden, zoals bij brand, oloop, of wanneer de gewapenden in- of uittrokken, of een aanzienlijk persoon de stad met een bezoek vereerde, werd voor een verlichting van de veste gezorgd.

Op iedere ingezetene rustte dan ook de verplichting licht voor zijn vensters te plaatsen of lantaarns uit te hangen, terwijl de Raad de openbare plaatsen, de Godshuizen, hun kerkhoven, en de hoofdmannen der schutterij hun kwartieren met pekworsten en teerpannen verlichtten.

Toen Keizer Karel V Utrecht bezocht in 1545 werd de huisverlichting bevolen als volgt: *" Mijnhēer de Schout, enz. doen te weten van K.K. Majesjeits wegen, dat bij gebeurte elcx derde huys in elcke gebuerte alle avond voor haer huysinghe ende erven uthanghe sullen een lanteren met licht, beginnende des avonts om 6 ure, durende tot in der nachtstond tot elff uren, ende dit tijd lanch, van dat die keizer onser alre genedichsten heere binnen dezer stat van Utrecht wesen zal."*

Dit alles is echter nog steeds geen algemene straatverlichting. Deze kwam pas, zoals boven gezegd, ongeveer half 17e eeuw toen de eerste lantaarns in de straten opgesteld en met kaarsen verlicht werden (Vroedschapsbesluit van 17 September 1666).

De kaarsen in deze lantaarns waren platte van vier in een pond met dubbele pitten. Van 1 oktober tot de laatste dag van februari, van 's avonds na het luiden van de waakklok tot 's morgens na het ophouden van de boefklok, behalve bij maneschijn, moesten deze kaarsen branden.

De onkosten van het aanschaffen van de lantaarns, het onderhoud ervan, het licht en het ontsteken, werden door de burgers en ingezetenen bekostigd.

Reeds in 1682 werden de kaarsen door lampen vervangen en werd er bevolen 600 lantaarns op te stellen.

Een 'Schout bij nacht' zou het oppertoezicht voeren over het leger van vulders, aanstekers, enz.

Tot in 1728 stonden deze lantaarns op palen aan weerszijden van de straat. Straatschenderij, alswel de behoefte aan nieuwe lantaarns deed dit jaar de raad besluiten om lantaarns, naar een model dat in 's-Gravenhage werd

gebruikt, met ijzeren armen aan de huizen te bevestigen. Ruim een halve eeuw bleef deze verlichting in Utrecht in gebruik.

Op 10 januari 1791 werd het voorstel in overweging genomen om, vanwege de gebrekkige verlichting -men was dus niet meer tevreden-, vooral bij donkere maan, een proef te nemen met schildlantaarns, zgn. *reverbères* (een gepolijste holle metalen reflector), zoals deze toen in Amsterdam, Arnhem en Nijmegen reeds in gebruik waren.

Er werd een proef genomen met 7 lantaarns. Deze vielen zo bij de burgers in de smaak, dat verscheidene ingezetenen aanboden om enkele lantaarns voor hun rekening te nemen, mits de stad voor het licht zou zorgdragen. Toch besloot de vroedschap om bij de oude wijze van verlichting te blijven. De ware reden is niet bekend: men vermoedt dat een klacht van de Amsterdamse koetsiers over het schelle licht wel enige invloed op het besluit zal hebben uitgeoefend!

En zo bleef Utrecht tot in 1825 in bezit van lantaarns oud model.

Op 29 april van dat jaar werd de verlichting van de stad met *reverbères* voor de tijd van 16 achtereenvolgende jaren aanbesteed, ingaande 1 augustus van dat jaar en eindigend op 30 september 1841.

Harderwijk kon aardig meekomen, zoals we vorige keer hebben gezien.

Of de in 1804 door het stadsbestuur van enkele ingezetenen overgenomen lantaarns van het nieuwe model waren is niet bekend. Maar wel voert op 1 mei 1806 het gemeentebestuur lantaarn-

geld in. Een belasting die alle ingezetenen treft.

Dan volgt op 3 juli 1857 de grote modernisering. De gemeenteraad verleent concessie voor 20 jaar aan de heer Roll uit Rotterdam, als laagste inschrijver, om de lantaarns in de stad te verlichten met pijpgas bereid uit steenkolen. Met de nodige feestelijkheden wordt op 12 augustus 1858 de eerste gasverlichting ontstoken.

In 1861 gaat de gasfabriek over in de "N.V. Harderwijker Gasverlichting-Maatschappij". (De gasfabriek kostte f60.000,-) In 1865 wordt het stadhuis van binnen met gas verlicht, maar in dezelfde tijd wordt gedurende de maanden oktober tot april de Rijksstraatweg naar het station verlicht met 3 petroleumlantaarns.

Op 7 februari 1867 ontbrandt er een felle strijd. 118 van de 240 gasverbruikers zeggen hun gas op en keren terug naar de petroleumlampen, op de gasornamenten. Zij vinden de gasprijs te duur en willen 15 cent i.p.v. 17½ cent per el betalen. De raad beschikt afwijzend op een verzoek van de directie van de gasfabriek om haar concessie met 5 jaar te verlengen. De gasprijs wordt hierop verlaagd tot 16 cent. Voorlopig verandert er niet echt veel. Brandend op gas wordt de straatverlichting langzaam uitgebreid.

Tot op 7 november 1946 de eerste elektrische straatverlichting wordt aangebracht aan de Parallelweg, Boekhorstlaan en de Kampweg.

Op 22 januari 1948 volgt de binnenstad en pas op 13 november 1953 wordt de nog bestaande gasstraatverlichting vervangen door elektrische verlichting.

UIT